

**MATERIALNE POZOSTAŁOŚCI
KONFLIKTÓW I ZBRODNI XX WIEKU
W ŚWIETLE NAJNOWSZYCH
BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH**

Recenzenci	prof. dr hab. Marian Głosek prof. dr hab. Andrzej Kola
Redakcja merytoryczna	Hanna Mik Wirginia Węglińska
Redaktor prowadzący	Maciej Badowicz
Redakcja językowa	Natalia Maliszewska
Przekład na język angielski	„Letterman” Sp. z o.o. Agencja Tłumaczy Zawodowych Karol Szejko
Indeksy	Natalia Maliszewska
Korekta tekstu polskiego	Anna Kurzyca / e-dytor.pl Korekto.pl
Korekta tekstu angielskiego	Anna Kurzyca / e-dytor.pl Karol Szejko
Projekt okładki i stron tytułowych	Natalia Gawryluk

Na okładce wykorzystano fotografię fragmentów polskiej amunicji karabinowej odnalezionej podczas pierwszego etapu badań archeologicznych na polu bitwy na Westerplatte w 2016 r. prowadzonych przez Muzeum Westerplatte i Wojny 1939 – Oddział Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

Copyright © 2019 by Authors and Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ISBN 978-83-65957-17-7

Wydawca Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku
pl. W. Bartoszewskiego 1, 80-862 Gdańsk
tel. +48 58 766-83-62, +48 58 766-83-63
e-mail: wydawnictwo@muzeum1939.pl
www.muzeum1939.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie Natalia Gawryluk
Książkę złożono krojami Joanna Nova oraz Politica.

Druk i oprawa Petit Skład–Druk–Oprawa Wojciech Guz i Wspólnicy Spółka Komandytowa
Lublin

Spis treści

Karol Nawrocki	
Przedmowa	7
Hanna Mik, Wirginia Węglińska	
Wstęp	9
Archeologia współczesności. Problematyka, możliwości i wyzwania	
Arkadiusz Marciniak	
Archeologia współczesności jako formuła archeologii we współczesności	17
Jakub Wrzosek	
Od archeologii pól bitewnych do archeologii konfliktów	32
Paweł Konczewski	
Problemowość poznawcza materii masakr XX w.	43
Ołeksij Złatohorski	
Prace ekshumacyjno-archeologiczne na Ukrainie	60
Edyta Przytarska	
Prawna ochrona zabytków wobec wyzwań archeologii współczesności	77
Marcin Tymiński	
Sensacja czy edukacja? Recepcja archeologii współczesności w mediach	89
Archeologia miejsc pamięci i miejsc zbrodni	
Kamil Karski, Marta Śmietana	
Badania archeologiczne jako sposób odkrywania autentyzmu	
Miejsca Pamięci KL Płaszów	103
Katarzyna Pawlak-Weiss	
Historia KL Gross-Rosen w świetle nowych badań	122

Archeologia przestrzeni walki

Anna Izabella Zalewska

Materialne pozostałości konfliktów i zbrodni XX w. jako prowokacje do refleksji nad naturą związków przeszłości z teraźniejszością i przyszłością 159

Łukasz Orlicki, Paweł Konczewski

Pozostałości wojny powietrznej 1939–1945 w badaniach historyczno-archeologicznych 183

Iwona Pomian

Materialne pozostałości konfliktów i zbrodni XX w. w polskich obszarach morskich – przyczynek do dyskusji 208

Tomasz Bednarz

Fotogrametryczny model 3D wraka polskiego kontrtorpedowca Wicher. Precyzyjna dokumentacja 3D podwodnych stanowisk archeologicznych 217

Westerplatte – pomnik historii. Archeologia jako wstęp do badań interdyscyplinarnych

Adam Dziewanowski, Filip Kuczma, Wojciech Samól

Badania archeologiczne pola bitwy na Westerplatte. Wyniki prac prowadzonych w latach 2016–2017 235

Arkadiusz Woźniakowski

Historia i materialne reliktory fortyfikacji Westerplatte sprzed 1920 r. 276

Jarosław Tuliszka

Mogiły poległych na Westerplatte – aktualny stan badań 304

Tomasz Błyskosz

Westerplatte – przekształcenia pola bitwy po 1945 r. (do początku XXI w.) 342

Andrzej Ditrich

Rekonstrukcje komputerowe historycznych budowli na terenie byłej Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte 363

Bibliografia 393

Noty o autorach 411

Wykaz skrótów 414

Indeks osobowy 416

Indeks geograficzny 419

Przedmowa

Szanowni Państwo,

historia opisywana jest za pomocą zachowanych źródeł, w tym także artefaktów i utrwalonych wspomnień. Właśnie w jednej z takich relacji dotyczących niemieckiego ataku na Westerplatte sierż. Władysław Deik, jeden z obrońców Westerplatte, dowódca placówki „Tor”, pisał: „Wartownia nr 5 trafiona bombą stanęła w płomieniach i runęła. Ciężki betonowy dach przywalił swą masą znajdujących się wewnątrz żołnierzy, eksplodowały zapasy amunicji. Był to grób całego oddziału wraz z jego dowódcą Adolfem Petzeltem, który wiernie trwał na posterunku”.

Kilkadziesiąt lat po tych dramatycznych wydarzeniach, w 2016 r., zespół pracowników Muzeum Westerplatte i Wojny 1939, będącego obecnie oddziałem Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, rozpoczął kompleksowe badania archeologiczne w miejscu, które stało się symbolem bohaterskiej walki Polaków na początku jednego z największych kataklizmów wojennych w dziejach świata. Systematyczne prace prowadzone na zabytkowym polu bitwy na Westerplatte objęły m.in. relikty wartowni nr 5 i przyniosły rezultaty w postaci cennych artefaktów, stanowiących ważny zapis życia, walki i śmierci naszych żołnierzy. Jednym z nich jest łyżka z niezbędnika wojskowego, zdeformowana w czasie eksplozji, przypominająca prawdopodobnie o ostatnim spożytym przez polskiego żołnierza posiłku i symbolizująca jedną z ostatnich chwil życia obrońcy Westerplatte. Jest rzeczą oczywistą, że odzyskiwane z ziemi przedmioty, relikty konfliktów i zbrodni, stanowią ważne świadectwa przeszłości. Włączanie ich do muzealnej narracji służy jednak sprawie może jeszcze ważniejszej – otwiera perspektywę dla głębszego rozumienia teraźniejszości. W tym sensie materialne pozostałości

konfliktów i zbrodni XX w. spełniają podwójną funkcję – uwrażliwiają współczesne pokolenia na straszliwą tragedię, jaką przyniosła ludzkości II wojna światowa, i jednocześnie uświadamiają istnienie takich wartości, o które warto i należy walczyć, nawet za cenę najwyższej ofiary.

Z czasem okazało się, że prace wykopaliskowe prowadzone na terenie historycznego pola bitwy na Westerplatte urosły do rangi wydarzenia o charakterze patriotycznym. Podczas piątego etapu badań, realizowanego od połowy września do połowy listopada 2019 r., odnaleziono szczątki polskich żołnierzy – pierwszych ofiar walk stoczonych w obronie naszej ojczyzny. Po ponad osiemdziesięciu latach, które upłynęły od tragicznych wydarzeń września 1939 r., Polacy będą mogli oddać hołd i godnie pochować tych, którzy za naszą wolność zapłacili najwyższą cenę.

Prace badawcze realizowane w ramach „Misji Archeologicznej na Westerplatte” niewątpliwie wpisują się w intrygującą problematykę materialnych pozostałości konfliktów i zbrodni XX w. W niniejszej publikacji, stanowiącej pokłosie zorganizowanej w 2018 r. konferencji naukowej, zostały one zaprezentowane jako odrębne studium przypadku. Ze względu na swój interdyscyplinarny charakter niewątpliwie wnosi ono cenny wkład w żywą dyskusję nad rolą archeologii współczesności w badaniach dotyczących najnowszej historii. Osobno chciałbym jednak podkreślić, że każdy z zamieszczonych w prezentowanym tomie artykułów ukazuje odrębną, fascynującą płaszczyznę działań związanych z ochroną dwudziestowiecznego dziedzictwa narodowego.

Mam nadzieję, że lektura całego zbioru studiów dostarczy Państwu zarówno nowej wiedzy, jak i skłoni do refleksji nad tragiczną spuścizną XX w., który pozostawił po sobie tak wiele przejmujących świadectw, w tym również tych materialnych.

dr Karol Nawrocki

Dyrektor Muzeum II Wojny Światowej
w Gdańsku

Wstęp

*To nasz las, co to znaczy,
co wy tu zamierzacie robić?*¹

W kwietniu 1943 r. tzw. komisja techniczna pod kierownictwem Kazimierza Skarżyńskiego, sekretarza generalnego Polskiego Czerwonego Krzyża, włączyła się do prac ekshumacyjnych prowadzonych przez Niemców w katyńskim lesie. Trzynastoosobowa polska delegacja zabezpieczyła wówczas także wiele dokumentów i osobistych przedmiotów. Część z nich, w tym kilkanaście pamiątek, przewieziono do Krakowa, gdzie potajemnie sporządzono z nich odpisy. Oryginały zostały najprawdopodobniej zniszczone przez Niemców. Materiały te, określane od nazwiska opracowujących je Jana Zygmunta Robla mianem „Archiwum Robla”, stały się wkrótce obiektem zainteresowania NKWD. Większość ukrytej wówczas przed Sowiecami dokumentacji zaginęła na długie lata. Dopiero w 1991 r., podczas prac remontowych budynku Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie, przypadkiem natrafiono na niewielką część wspomnianych materiałów.

Wśród odnalezionych wówczas przedmiotów znajdował się m.in. notatnik wydobyty z kieszeni munduru ppor. Jana Bartysa, archeologa i kustosa działu prehistorycznego Muzeum Śląskiego w Katowicach. Zawierał on różnego rodzaju zapiski, w tym tytuły prelekcji przeprowadzonych dla współwięźniów w obozie w Kozielsku. Ich analizy podjęła się m.in. Maria Magdalena Blomberg, zasłużona archeolog, a zarazem córka zamordowanego w Katyniu oficera¹. Kilka lat po tym, jak zapiski Bartysa ponownie ujrzały światło dzienne, rozpoczęto prace archeologiczno-ekshumacyjne w smoleńskim lesie. Uczestniczyła w nich także Blomberg, przez której ręce przewinęły się tysiące

---

¹ W ten sposób według Stanisława Mikkego w 1994 r. przywitała grupę polskich badaczy kobieta mieszkająca w pobliżu Katynia. Zob. S. Mikke, *W Katyniu i Miednoje*, „Palestra” 1995, t. 39, nr 3–4, s. 14.

przedmiotów wydobytych z tzw. dołów śmierci. Każdy z nich, podobnie jak pamiętnik Jana Bartysa, zyskał rangę narodowej relikwii.

Większość odkrytych wówczas artefaktów, poddana konserwacji i starannie wyeksponowana w muzealnych gablotach, stała się świadectwem wielowątkowej tragedii polskich oficerów, policjantów, urzędników i innych przedstawicieli elit. Odzwierciedlają one także skomplikowany, zainicjowany przez rodziny ofiar proces odzyskiwania pamięci. Jednym z jego elementów było rozpoczęcie badań archeologiczno-ekshumacyjnych, na co strona rosyjska zgodziła się dopiero prawie pół wieku po zbrodni. Nie oznaczało to niestety stonowania emocji. Okoliczni mieszkańcy okazywali natomiast zaniepokojenie pojawieniem się polskich badaczy w „ich lesie”. Niektórzy z nich, w tym pracownicy pobliskiego sanatorium, z oburzeniem protestowali przeciwko rozpoczęciu ekshumacji, którą postrzegali jako zagrożenie dla swoich majątków.

Obecnie uznaje się, że prowadzone w Katyniu w latach dziewięćdziesiątych prace archeologiczno-ekshumacyjne położyły w Polsce podwaliny pod dyskusję nad materialnymi pozostałościami konfliktów i zbrodni XX w. Badania z udziałem archeologów, skupiające się wokół nieodległej przeszłości, określane są najczęściej mianem archeologii współczesności czy archeologii czasów współczesnych. Zajmują się one tzw. przestrzenią konfliktu, w której skład, oprócz miejsc walki, wchodzi także: obozy jenieckie, koncentracyjne i zagłady, miejsca eksterminacji i pochówku czy nawet pojedyncze i anonimowe mogiły. Nie ulega wątpliwości, że jest to gromadzenie informacji jak najbardziej wrażliwych, co – w szczególności w polskim społeczeństwie – zazwyczaj budzi ogromne emocje.

Badania archeologiczne prowadzone w miejscach konfliktów i zbrodni stają się często polem do wielowątkowej dyskusji. Za jeden z jej nieodległych przykładów może posłużyć nam sprawa butów ze Sztutowa. Destrukty obuwia odnajdywane wokół poobozowego obszaru wzbudziły ogromne zainteresowanie mediów, które ukształtowały swój przekaz w dość jednoznacznym, oskarżycielskim tonie. Będące pokłosiem tej sprawy społeczne emocje nie doprowadziły jednak do postawienia kluczowych dla wspomnianej problematyki pytań: jak zatem traktować destrukty znajdujące się w dawnych przestrzeniach konfliktu? Jaka jest ich wartość poznawcza i historyczna? Czy każdy odnaleziony w miejscu zbrodni artefakt, tak jak w przypadku zbrodni katyńskiej, zasługuje na miano „narodowej relikwii”?

Niniejsza publikacja, będąca jednocześnie pokłosiem konferencji pod tym samym tytułem, która odbyła się w dniach 14–15 czerwca 2018 r., stanowi próbę odpowiedzi na uprzednio postawione pytania. W czterech poszczególnych częściach, odpowiadających podziałowi na panele dyskusyjne, zaprezentowano artykuły, których

autorzy przedstawiają szerokie spojrzenie na kwestię materialnych pozostałości konfliktów XX w.

Tom otwiera rozdział zatytułowany *Archeologia współczesności. Problematyka, możliwości i wyzwania* zawierający sześć artykułów. Pierwszy z nich, pióra Arkadiusza Marciniaka, przybliży omawianą tematykę od strony metodycznej. Autor podejmuje próbę zredefiniowania znaczenia i społecznego oddziaływania zagadnień archeologii współczesności, prezentując je jednocześnie jako nową i atrakcyjną formę partycypacji w kulturze. Na przykładzie tzw. konwencji maltańskiej odnosi się także do zmieniających się w ostatnich dekadach warunków uprawiania archeologii w Europie.

W kolejnym tekście, autorstwa Jakuba Wrzosa, zaprezentowano problematykę archeologii współczesności z perspektywy archeologii pól bitewnych, która na początku XXI w. przeobraziła się i w pełni przedefiniowała, stając się częścią archeologii konfliktów. Wrzosek odwołuje się do licznych i zróżnicowanych przykładów i wskazuje tym samym na dynamiczny rozwój tej dziedziny nauki. Podkreśla, że prowadzone badania, poza materialnym wymiarem, mają obecnie silnie kulturowy oraz społeczny charakter, wymagający interdyscyplinarnego podejścia do tej niezwykle złożonej materii.

Do niniejszego postulatu przychyła się także Paweł Konczewski. Analizując problemowość pojęcia materii masakr na podstawie trzech studiów przypadku: zamordowania żołnierzy 6. kompanii z 2. batalionu 37. pułku piechoty 2. Armii Wojska Polskiego (1945), mordu na partyzantach Narodowych Sił Zbrojnych (1946) oraz tragedii mieszkańców miasteczka El Mozote w Salwadorze (1981), wskazuje on na zasadność podejścia biohumanistycznego (z założenia holistycznego), umożliwiającego całościowe i dogłębne poznanie przedmiotu sporu.

Złożoną problematykę archeologii współczesności opisuje także Ołeksij Złatohorski, który omawiając konkretne stanowiska badane przez Instytucję Specjalistyczną „Wołyńskie Starożytności”, przybliży również regulacje prawne obowiązujące na Ukrainie. Wskazuje on także na istotną rolę polskich archeologów systematycznie biorących udział w ukraińskich pracach badawczych.

Specyfikę ustawodawstwa polskiego w zakresie ochrony prawnej artefaktów o najmłodszej chronologii omawia natomiast Edyta Przytarska. Autorka podnosi problem dostosowania aktualnych przepisów do dynamiki rozwoju archeologii współczesności. Trudności w definiowaniu dziedzictwa czasów najnowszych, narastająca liczba nielegalnych poszukiwań, lekceważące podejście do współczesnego materiału archeologicznego – to tylko kilka z licznych zagadnień, które według niej powinny zostać poddane szerokiej dyskusji w środowisku archeologicznym, konserwatorskim oraz akademickim.

Ostatni artykuł w tej części przedstawia zagadnienie archeologii współczesności z perspektywy jej obecności w kulturze popularnej. Jak zaznacza Marcin Tymiński, współczesne media społecznościowe, charakteryzujące się dużym zasięgiem i łatwą dostępnością mogą stać się użytecznym narzędziem w promocji dziedzictwa. Przywoływany przez autora przykład strategii komunikacyjnej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku pokazuje, że archeologia – zwłaszcza ta czasów najnowszych – prezentowana w przemyślany i zbilansowany sposób nie tylko zaciekawia, ale i zachęca do zainteresowania przeszłością, tym samym edukując i uwrażliwiając na istotne zagadnienie ochrony dziedzictwa.

Kolejny rozdział niniejszej publikacji, *Archeologia miejsc pamięci i miejsc zbrodni*, składa się z artykułów podejmujących problematykę badań archeologicznych w byłych obozach koncentracyjnych. W rozpoczynającym tekście Kamil Karski oraz Marta Śmietana przedstawili kompleksowy projekt badań archeologicznych, realizowanych na zlecenie Muzeum Historycznego Miasta Krakowa w latach 2016–2018. Przywoływane przez nich interdyscyplinarne prace stanowią tu jeden z elementów szerszych działań zmierzających do stworzenia Muzeum Miejsca Pamięci KL Plaszow. Jego osią ma być autentyzm rozumiany jako zachowanie możliwie największej ilości „prawdziwej tkanki”, zarówno w przestrzeni krajobrazu, jak i w aspekcie samej materii (przedmiotów, dokumentów, obiektów).

Zamykająca tę część publikacji analiza tragicznej historii dawnego KL Gross-Rosen podjęta przez Katarzynę Pawlak-Weiss ukazuje, że pomimo upływu wielu lat wciąż istnieje wiele pytań dotyczących terenu poobozowego, na które nie uzyskano odpowiedzi. Kluczem do ich poznania, jak wskazuje autorka, mogą się okazać wyniki badań archeologicznych połączone z pracą historyków specjalizujących się w omawianym okresie.

Kolejny, trzeci rozdział niniejszego tomu zatytułowany *Archeologia przestrzeni walki* otwiera artykuł autorstwa Anny Izabelli Zalewskiej. Przedstawiono w nim zarówno przyczyny wzrostu zainteresowania archeologią współczesności, jak i jego konsekwencje. Autorka, nawiązując do badań prowadzonych w naznaczonej tragedią Wielkiej Wojny rejonie Rawki i Bzury, podkreśla istotną rolę badań archeologicznych w procesie przywracania pamięci materialnej i społecznej.

Paweł Konczewski i Łukasz Orlicki, autorzy następnego tekstu, zaprezentowali interdyscyplinarne badania historyczno-archeologiczne nad pozostałościami wojny powietrznej lat 1939–1945. Na podstawie konkretnych przykładów opisali specyfikę archeologii zajmującej się badaniami katastrof lotniczych. Zauważają przy tym, że podjęcie takich rozważań wymaga nie tylko dokładnej analizy źródeł pisanych,

ale i zbadania tzw. historii oralnej, co prowadzi do poznania przeszłości konkretnej społeczności lokalnej i zaktywizowania jej poprzez włączenie w proces poznawczy.

W kolejnym tekście Iwona Pomian porusza temat archeologicznych śladów po walkach prowadzonych w polskich obszarach morskich. Artykuł ten jest przyczynkiem do dyskusji nad ochroną podwodnego dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza tego o najmłodszej chronologii. Autorka zwraca uwagę na ogromną wartość poznawczą wraków morskich, będących niemymi świadkami tragicznych momentów w historii, a także ich siłę oddziaływania w procesie edukacji i zwiększania świadomości o tragizmie wojny.

Do problematyki materialnych pozostałości po konfliktach prowadzonych na obszarach morskich nawiązuje również tekst Tomasza Bednarza. Autor, na podstawie badań wraku polskiego kontrtorpedowca *Wicher*, ukazuje możliwości, jakie daje dokumentacja 3D podwodnych stanowisk archeologicznych. Wskazuje on na szeroki wachlarz zastosowań modeli cyfrowych, nie tylko pozwalających wykonywać dokładne pomiary wojennych relikwów, ale przede wszystkim dostarczających skutecznych metod w aspekcie monitoringu, edukacji i ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego.

Oddany w ręce czytelnika tom kończy część zatytułowana *Westerplatte – pomnik historii*. Archeologia jako wstęp do badań interdyscyplinarnych, stanowiąca studium przypadku losów terenu dawnej Wojskowej Składnicy Tranzytowej. Punktem wyjścia rozważań nad przeszłością i przyszłością półwyspu jest artykuł Adama Dziewanowskiego, Filipa Kuczmy oraz Wojciecha Samóła szczegółowo omawiający zakres oraz wyniki dwóch pierwszych etapów badań archeologicznych na Westerplatte prowadzonych przez Muzeum Westerplatte i Wojny 1939 – Oddział Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Badania te były pierwszymi szerokopłaszczyznowymi pracami archeologicznymi prowadzonymi na tamtejszym polu bitwy od czasów zakończenia ostatniej wojny światowej. Ogromna ilość pozyskanych artefaktów, a także nowe ustalenia naukowe dokumentują zarówno burzliwą historię tego miejsca, jak i potwierdzają zasadność wykonanych dotychczas prac oraz konieczność ich kontynuacji.

W kolejnym tekście, autorstwa Arkadiusza Woźniakowskiego, nakreślono historię półwyspu od momentu jego uformowania do czasu utworzenia Wolnego Miasta Gdańska w 1920 r. Autor zwrócił uwagę na kluczowe znaczenie Westerplatte dla obronności portu w Gdańsku, czego świadectwem są najwcześniejsze – pruskie fortyfikacje ulokowane w tym miejscu, pochodzące już z końca XVII w. Badania historyczne, kartograficzne i architektoniczne, skonfrontowane z wynikami prac archeologicznych, umożliwiły autorowi prześledzenie rozwoju oraz zmian układu przestrzennego tego półwyspu w okresie poprzedzającym funkcjonowanie Wojskowej Składnicy Tranzytowej.

Niezwykle wrażliwy temat podjął Jarosław Tuliszka. Omawia on kwestię polskich i niemieckich żołnierzy poległych na Westerplatte w pierwszych dniach września 1939 r. Według Tuliszki pomimo upływu wielu lat od zakończenia wojny niektóre pytania wciąż pozostają bez odpowiedzi. Stało się to dla autora motywacją do ponownego przeanalizowania dotychczasowych ustaleń, relacji i dostępnych materiałów archiwalnych, a w konsekwencji zrekonstruowania wydarzeń z początku wojny.

Tomasz Błyskosz przedstawił natomiast problematykę zagospodarowania przestrzennego Westerplatte. Autor opisuje, a także prezentuje za pomocą map przekształcenia pola bitwy po 1945 r. Wskazuje on, że po wyparciu z omawianego obszaru wojsk niemieckich 1 kwietnia 1945 r. topografia terenu zachowała się w znacznym zakresie i dopiero późniejsze działania, związane z nowymi planami zagospodarowania, silnie przekształciły i zniszczyły krajobraz pola bitwy, celowo zacierając układ systemu obronnego historycznej Wojskowej Składnicy Tranzytowej.

Rozdział, a tym samym całą publikację, kończy tekst Andrzeja Ditricha, w którym opisał próby rekonstrukcji komputerowych wybranych historycznych obiektów Wojskowej Składnicy Tranzytowej. Przedstawia on złożony proces wirtualnego odtwarzania budowli, wymagający korelacji wielu źródeł, w tym dokumentacji, map, planów, fotografii naziemnej i lotniczej, skonfrontowanych z najnowszymi wynikami badań archeologicznych prowadzonych na Westerplatte. Praca autora stanowi kolejny dowód na nadrzędną rolę interdyscyplinarności badań, będącej swoistym kluczem do poznania przeszłości.

Redaktorki niniejszej publikacji pragną podziękować dyrekcji Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (MIIWŚ) – dr. Karolowi Nawrockiemu i dr. hab. Grzegorzowi Berendtowi, prof. UG – za wszelką życzliwość okazaną w czasie organizacji konferencji. Wyrazy wdzięczności składamy także dr. Markowi Szymaniakowi, kierownikowi Działu Naukowego MIIWŚ, który przyjął książkę do planu wydawniczego i dzielił się z nami uwagami dotyczącymi jej ostatecznego kształtu. Za wsparcie udzielone przy organizacji konferencji dziękujemy także kierownictwu i pracownikom Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku. Słowa uznania kierujemy również do recenzentów niniejszej publikacji – prof. dr. hab. Andrzeja Koli i prof. dr. hab. Mariana Głoska.

Hanna Mik, Wirginia Węglińska